

THE FOUNTAINES OF SAKARYA

Although Sakarya and its environment are very rich in terms of the fountain architectural buildings, these have not adequately been studied. It is found out that the fountain buildings in this province which was the first place for Ottoman architectural development have had a great importance during our historical journey of architecture. It is known that this province is on the 1st degree of earthquake zone. Frequent earthquakes have caused great damages to historical texture. Continuing traditional architectural fountains in terms of plan and typology, Sakarya fountains particularly had been affected by aesthetic feeling of XIX century because of being near to Istanbul. Baroque, Rococo Empire and Neo-Classic style elements were selectively applied to fountains parallel to Ottoman westernization art trends.

Anahtar Kelimeler : Sakarya, Osmanlı, Çeşme, Barok, Rokoko, Ampir, Neo-Klasik

Key Words : Sakarya, Ottoman, The Fountain, Barok, Rococo, Empire, Neo-Classic style.

I-GİRİŞ

Sakarya ve çevresi çeşme mimarisi konusunda zengin bir yöre olmasına rağmen bu yörenin eserleri yeterince incelenmemiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren konumu ve verimli toprakları sayesinde göç alan bölgede, çeşme mimarisi konusunda Türk mimarisinin yayıldığı birçok coğrafyadan benzer özellikler göstermektedir. Ancak bölge 1. derecede deprem kuşağında bulunduğu için sık sık depremler yaşamış ve bu depremler, tarihi dokuya büyük zararlar vermiştir. Plan ve tipoloji bakımından geleneksel çeşme mimarisinden ayrılmayan bölge çeşmeleri süsleme bakımından özellikle son devir çeşmeleri başkent İstanbul'a olan yakınlıktan dolayı XIX. yy. moda beğenisinin etkisi altında kalmıştır. Çeşmelerde klasik formun yanı sıra son devir çeşmelerinde Barok, Rokoko, Ampir ve Neo-Klasik unsurlar batılılaşma dönemi Osmanlı sanatının programına uygun olarak seçmecici bir tarzda uygulanmıştır.

II-SAKARYA VE ÇEVRESİ'NİN KISA

TARİHÇESİ

Marmara Bölgesi'nin doğusunda bulunan Sakarya toprakları çok işlek bir yol güzergâhı üzerinde bulunduğu için, tarihin en eski çağlarından beri çeşitli kavimlerin ilgisini çekmiş, tabii kaynakları ile tercih edilen bir yerleşme bölgesi olmuştur. Eskiçağ'da Hititlerle başlayan bölge tarihi sırasıyla Frigler, Lidyalılar, İskender İmparatorluğu, Bitinya Krallığı ve Roma egemenliği ile devam etmiştir¹.

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Anadolu gibi Bitinya Bölgesi de Doğu Roma (Bizans)'nın payına düşmüştür². Sakarya ve çevresine ilk Osmanlı akınları Osman Bey zamanında başlamıştır. Göynük, Taraklı, Mekece, Akhisar ve Geyve bu sırada yağmalanmış, Orhan Bey zamanında Konur Alp yörenin tamamını Osmanlı topraklarına katmıştır³.

Verimli toprakları ve bu nedenle de devlet bütçesine katkısı nedeniyle önemini koruyan Sakarya bölgesi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemlere kadar imar faaliyetlerine sahne

* Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇETİN Ağrı Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Elemanı.
e-mail: yusufcetin04@hotmail.com.

1- R. Yüce, Kocaeli Rehberi ve Tarihi, İzmit, 1945, s. 6; Hazırlama Kurulu, Sakarya İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 61; M. Erendil, Türktü Yönleri İle Sakarya İli, İstanbul, 1982, s.17; V. Sevin, "Frigler", Görsel Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1982, s. 2; R. Yıldırım, Geyve, Sakarya, 1983, 2-3.; B. İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, 1994, s. 77; E. Meriç, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya, 1995, s. 155; 51; A. İplikçi, "Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi" Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s. 50; E. Bektaş, "Bitinyanın Erken Tarihinde Sakarya ve Arkeolojisi", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s.17-18.

2-H.D. Yıldız, "Bizans Tarihi", Görsel Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, 1982, s. 488.

3-Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, (Haz. F.R. Unat-M.A. Köymen), C.I, Ankara 1967, s. 119, 137; İ.H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.I, İstanbul, 1971, s. 4, 9, 11, 20; Hoca Sadettin Efendi, Tac'üt-Tevârih, (Haz. İ. Pamuksızoğlu), C.I, İstanbul, 1974, s.44; Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. Atsız), İstanbul, 1982, s.21, 28; J. Harmer, Osmanlı Devleti Tarihi (Çev. M. ATA), İstanbul, 1982, s. 72, 92; Solakzâde Melmet Hemdemi Çelebi, Solakzâde Tarihi, (Haz. V. Çubuk), C.I, Ankara, 1989, s. 20, 22, 30, 31.; E. Konukçu, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi", Sakarya İli Tarihi, Sakarya, 2005, s.65-71.

olmuştur. Ancak yörenin I.derecede deprem kuşağında bulunması ve büyük depremler geçirmesi sık sık tahrip olmasına neden olmuştur.

1520 tarihinde Kocaeli Sancağına bağlı "Ada kazası"⁴ olarak karşımıza çıkan Sakarya, 1742 yılında Sapanca'ya bağlı bir bucak, 1837 yılında da II. Mahmut döneminde ilçe haline getirilmiştir⁵. 1865'te belediye teşkilatı⁶ kurulmuş olan Sakarya I. Dünya Savaşı'nda savaşın ağır yükünü hissedip savaşı I. derecede yaşamıştır⁷. 21 Haziran 1921'de Yunan İşgali'nden kurtarılan Sakarya, 1954'te il haline dönüşmüştür⁸.

Yukarıda tarihini kısaca özetlediğimiz Sakarya bölgesi geleneksel Türk çeşme mimarisini konusunda oldukça zengin bir yöredir. Ancak, son yıllarda il ve ilçe merkezlerinde bilinçsizce yapılan imar planları sokak çeşmesi kültürünün giderek ortadan kalkmasıyla çeşmeler ilgisizlikten tabrip olmuşlardır. İl ve ilçe merkezleri ile birkaç köyde tespit ettiğimiz sayıları oldukça az olan bu çeşmeler günden güne azalıp yok olmaktadır. Bu makalede mimari ve süsleme özellikleri ile ön plana çıkan Sakarya çeşmeleri incelenmiş, geleneksel Osmanlı çeşmeleri içindeki yeri ve önemleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

III-1. MERKEZ ALİCANLAR EVİ-1 ÇEŞMESİ

Kurtuluş Mahallesi Bahçıvan Sokak No: 44'te bulunmaktadır (Resim: 1).

Çeşmenin üzerinde yapım taribi ile ilgili bilgi veren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Ancak bitişik olduğu evin şu anki sahibi Cavit ALİCAN'ın ifadesine göre ev ile birlikte 1922-1923 yılları arasında İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yaptırılmıştır. Ev ile birlikte 1947, 1964-1965 ve 1967 yıllarında onarım geçiren çeşme, 17 Ağustos 1999 depreminde evin büyük hasar görmesi ile birlikte sahibi tarafından terk edilmiştir. Şimdi akmayan çeşme Cavit ALİCAN'ın annesinden öğrendiği kadıyla ev ile birlikte dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yerli azınlık mimarlara yaptırılmıştır. Evin müstemilatının bir bölümü olan çeşmenin de ev ile birlikte 1922-1923 yıllarında yapılmış olması gerekir. Çeşmenin üslup özelliği de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Plan: Evin müstemilatı olan hamam ve çamaşırhanenin ortasında yer alan çeşme dikdörtgen planlı olup cephesi doğuya bakmakta, cephe çeşmesi grubuna girmektedir (Çizim: 1).

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malze-

menin kullanıldığı çeşmenin dış yüzeyleri sonradan betonarme sıva ile kapatılmıştır. Deposu bulunmayan ve cephe çeşmesi formundaki yapının, doğu yönde bulunan sivri kemerli çeşme nişi iki yanda kalın iki payeye oturmaktadır. Kemerin başlangıcı dışa taşkın, kademeli iki profille belirlenmiştir. Dışa taşkın payelerin ortalarında sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Çeşmenin mermer aynalığı sade ve beznesizdir. Aynalığın ortasında yer alan mnslnk kırılmıştır. Zeminin yükselmesi sonucu çeşmenin yalağı toprak altında kalmıştır. Kuzey duvarının ortasında başka bir musluğu daha bulunan çeşmenin beden duvarları çatı hizasına yakın bir yerde kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır. Üzeri ise alaturka kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür (Resim: 2).

Süsleme bakımından fazla özelliği bulunmayan Alicanlar Evi-1 Çeşmesi özellikle cephe düzenlemesi ile yapıldığı I.Millî Mimarlık Dönemi'nin mimari özelliklerini taşıması bakımından önemli bir örnektir.

III-2. MERKEZ BAHÇIVAN SOKAK ÇEŞMESİ

Tescilli⁹ olan yapı, Cumhuriyet Mahallesi Bahçıvan Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 3). Yapının beyaz mermer üzerine yazılan altı satırlık Osmanlıca kitabesi, üzerinden sökülerek Sakarya Müzesi'ne getirilmiştir (Resim: 4). Kitabe metni şöyledir:

1- Sâhibü'l-hayrât Kemâhlı Hâcî İsmâil Ağa,

صاحب الخيرات كمنحلى حاجي اسماعيل آغا

بحمد لله احيا ايلدى بو چشمهء انشا

ال اچوب صو ايچ بو چشمه دن ايله شكر

عين كوئر در عطشانه اولسون شفا

زبان لوله دن تاريخي جارى لفظا و معنا

ياپيلدى بيك ايكويوز اللى درتده چشمهء والا سنه ١٢٥٤

2- Bi-hamdi lillah ihyâ eyledi bu çeşmeyi inşâ,

3- El açıp su iç bu çeşmeden eyle şükür

4- Âyn-ı kevserdür atşâne olsun şifa,

5- Zebân-ı lûleden târîhî câri lâfzen ve ma'nen,

6- Yapıldı bin iki yüz elli dörtte çeşme-î vâlâ sene 1254.

Kitabesinden de anlaşılacağı üzere çeşme Kemahlı Hacı İsmail Ağa tarafından H.1254 (M.1838) yılında yaptırılmıştır.

Plan: Daba önce Alicanlar'a ait 2. evin bahçesinin kuzeybatı köşesinde yer alan çeşme, evin

4-Y. Öztürk, "XVI. Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s. 226-227.

5-H. Uysal, Sapanca. Adapazarı, 1957, s.10.

6-T. Subaşı, "I. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı'ndaki Sosyal Hayat Hakkında Bazı Gözlemler", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s.409-447.

7-H. Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s. 450-451, 472.

8-M. Erendil, A.g.e. , s. 22.

9-Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Bursa Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.02.1982 tarih ve 13517 sayılı tescil kaydı.

1999 depremünde yıkılmasından sonra açıkta kalmıştır. Suyu akmayan çeşme otopark olarak kullanılan evin arsasının bir köşesinde bakımsız halde bulunmaktadır. Mevcut haliyle kare planlı, üzeri basık kubbe ile örtülü yapı, depolu meydan çeşmesi özelliği göstermektedir (Çizim: 2).

Malzeme ve Teknik: Yapı zeminden itibaren iki iri sıra kesme taştan sonra, dışarı doğru taşıntı yapan bir silme ile kuşatılmıştır. Taş silme köşelerde kemer formu oluşturarak yapıyı çevrelemiştir. Taş silmeden itibaren duvarları ve kubbesi sıvalı olan çeşmenin sıvalarının büyük bir kısmı dökülmüştür. Taş silmeden itibaren beden duvarları üç sıra tuğla bir sıra taş şeklinde örülmüştür. Kuzey cephede yer alan çeşme nişi hafif içe girintili olup, tuğladan örülü bir yuvarlak kemerle sonuçlandırılmıştır. Aynalık kısmında yer alan kitabe söküldüğü için yeri boştur. Zeminin sonradan dolmasından dolayı çeşmenin kurnası ve sekileri toprak altında kalmıştır. Üzeri tuğladan küçük bir kubbe ile örtülü olan çeşme bugün kullanılmaktadır. **Süsleme:** Yapının üzerindeki tek süslemesi oldukça düzgün bir nesih hat ile yazılan altı satırlık Osmanlıca mermer kitabesidir.

950 yıllarda çeşmenin faal durumda olduğu, balkın su ihtiyacını bu çeşmeden karşıladığı mahalle halkı tarafından belirtilmektedir.

III-3. MERKEZ BAŞLAR SOKAK ÇEŞMESİ

Yeniğün Mahallesi Başlar Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 5).

Çeşmenin güney cephesinde yer alan Latin harflerle yazılı kitabesinden hareketle 1936 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme 1997 yılında Adapazarı Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılmıştır.

Plan: Halen kullanılmakta olan çeşme, kare planlı, kübik yapı, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 3).

Malzeme ve Teknik: Günümüzde yolun ortasında kalan çeşme zeminin yükselmesi sonucu büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır. Cephesi güneye bakan çemenin musluğu bir hayli aşağıda kaldığı için iki yandan basamaklarla inilmektedir. Yalağı ve sekileri yere gömülmüştür.

Çeşmenin beden duvarları taş ve tuğla ile örülmüş olup dışı betonarme sıva ile sıvanmıştır. Kare kübik formlu çeşmenin köşelerinde, kare şeklinde pahlanarak hafif dışarı taşınmış dört adet kolon yer almaktadır. Bu kare kolonların orta kısımları, beden duvarlarının üst kısımlarında perde motifli

oluşturacak şekilde içe doğru kıvrıldıktan sonra yapıyı çevrelemiştir. Kademeli profillerden sonra devam eden beden duvarlarının üzeri hafif dışa doğru taşıntı yapan bir tabla ile kapatılmıştır. Üst örtüyü oluşturan düz tablanın dört köşesine küp biçiminde birer taş, ortasına da küre biçiminde bir taş yerleştirilerek hareketlilik sağlanmıştır.

Güneye bakan ana cephenin ortasında yuvarlak kemerli çeşme nişi bulunmaktadır. Zeminin yükselmesi sonucu yalağı toprağa gömülmüş olan çeşmenin doğu cephesinde depoya açılan küçük bir de penceresi bulunmaktadır (Resim: 6).

Süsleme özellikleri bulunmayan çeşme Bostancıoğlu Çeşmesi ile birlikte Sakarya'da 1930'lu yıllarda etkili olan ve bölgedeki XIX. yy. sonlarından kalan batılılaşma dönemi Osmanlı yapılarında karşımıza çıkan kademeli profiller, yuvarlak kemer uygulamaları gibi cephe düzenlemelerinin özelliklerini gösteren önemli örneklerdendir.

III-4. MERKEZ BEZİRCİ SOKAK ÇEŞMESİ

Ulus Caddesi Bezirci Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 7).

Çeşmenin tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir yazılı belge yoktur. Mahalle halkı çeşmenin yüz yıldan daha fazla bir tarihe sahip olduğunu belirtmektedir. Çeşmenin üslup özellikleri de XIX. yy. sonlarında yapılmış olduğu görüşünü doğrular niteliktedir.

Plan: Arka cephesi bir evin beden duvarlarına bitişik konumda bulunan çeşme, kareye yakın bir plan özelliği göstermekte olup, cephe meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 4).

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malzeme ile örülen beden duvarları dıştan sıvanmıştır. Çeşmenin kuzeyce bakan ana cephesinin iki köşesi dışa doğru hafif çıkıntı yapan iki kolon ile belirlenmiştir. Üçgen alınlık biçiminde sonuçlanan cephe kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır (Resim: 8). Zeminin yükselmesi sonucunda çeşmenin yalağı ve sekileri toprak altında kalmıştır. Günümüzde akmayan çeşmenin musluğu kırıktır.

Süslemesi bulunmayan çeşme, kademeli profillerle belirlenen üçgen alınlıklı cephesi ile Sakarya'da daha çok XIX. yy. sonlarından kalan dükkânlarda karşımıza çıkan kademeli profiller, üçgen alınlık gibi batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinin cephe özelliklerini taşıyan önemli yapılardan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

III-5. MERKEZ BOSTANCIOĞLU ÇEŞMESİ

Papuççular Mahallesi Bostancı Sokak'ta yer almaktadır (Resim: 9).

Çeşmenin iki yüzeyinde yer alan kemerlerin içinde Latin harfleri ile "Bostancıoğlu Çeşmesi 1934" ibaresi yazılmıştır.

Plan: Günümüzde kullanılmadığı için oldukça harap durumdaki çeşme kare planlı, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 5).

Malzeme ve Teknik: Çeşmenin beden duvarları taş ve tuğladan örülmüş olup dışı sıvanmıştır. Zeminin yükselmesi sonucunda kaide kısmı toprak altında kalan çeşmenin köşelerinde kare şeklinde, pahlanarak hafif dışarı taşırılmış dört adet kolon yer almaktadır. Bu kare kolonlar beden duvarlarının üzerinde bağımsız olarak devam etmekte olup, üzerleri kademeli bir şekilde giderek küçülen üst üste bindirilmiş kare tablolardan meydana gelen birer başlıkla sonlanmaktadır. Yapının beden duvarlarının üst kısmı kademeli bir şekilde dışa taşıntı yapan profillerle çerçeveselendirilmiştir. Köşe kolonlarının arasına her cephenin tam ortasına gelecek şekilde profillerle çerçeveselendirilmiş yarım yuvarlak alınlıklar yerleştirilmiştir. Osmanlı mimarisinde özellikle XIX. yy.'ın sonunda İstanbul yapılarında yaygın olarak karşımıza çıkan bu cephe düzenlemesi burada daha sade bir biçimde ele alınmıştır.

Kemerler ve nişler çeşmenin diğer yüzeylerinden farklı olarak mozaik sıva ile sıvanmıştır. Yapının kuzey ve doğu cephelerinde yer alan nişler oldukça sade olup üst kısımlarda "Bostancıoğlu Çeşmesi 1934" ibaresi yazılmıştır. Üzeri düz tabla betonla kapatılmış olan çeşme oldukça etkileyici ve anıtsal bir forma sahiptir. Kuzey cephenin üst profillerinin ortasında çeşmenin deposuna açılan küçük bir de pencere bulunmaktadır.

Süsleme: Çeşmenin kuzey ve doğu yüzeyinde Anıpir mimariyi hatırlatan, kare şeklinde yarım payelere oturan, kilit taşları dışa taşırılmış ve üzerinde natüralist sarmaşık dallarının yer aldığı birere yuvarlak kemer bulunmaktadır. Çeşmenin tek süsleme örgesi olan bu motifler oldukça düzgün bir kompozisyon sergilemektedirler (Resim: 10).

Bostancıoğlu Çeşmesi geçmişte mahalle halkının su ihtiyacını karşılamakla birlikte sokağı süsleyen bir mimari eser konumunda iken günümüzde kullanılmadığı için bakımsız bir halde sokak köşesinde yıkılmaya terk edilmiştir.

III-6. MERKEZ EKİCİ SOKAK ÇEŞMESİ:

Akıncılar Mahallesi Ekici Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 11).

Çeşmenin tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir yazılı belge yoktur. Ailece çeşmenin bakımını üstlenen ve çeşmenin yanında evi bulunan Özkan ÖZER'in ifadelerine göre çeşme yüzyıllık bir tarihe sahiptir. Üslup özellikleri de çeşmenin XX. yy. başlarında yapılmış olduğunu göstermektedir. Çeşme 1997 yılında yapılmış olduğunu Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılmıştır.

Plan: Batı cephesi bir eve bitişik konumda bulunan çeşme, kare kübik bir yapıya sahip olup depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 6).

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taşın kullanıldığı yapının üzeri köşelerden itibaren ortaya doğru kavisli bir şekilde giderek daralan ve ortada bir kürede birleşen basık bir külahla örtülmüştür. Çeşmenin ana cephesi güneye bakmakta olup zeminin yükselmesi sonucu toprak altında kalmış ve buradaki musluk iptal edilmiştir. Daha sonraki onarımlarda doğu cephesinde yeni bir musluk açılarak ana cephesi doğuya alınmıştır.

Güneydeki asıl ana cephenin ortasında yer alan çeşme nişi I. Milli Mimarlık Akımı döneminde sevilerek kullanılan dışa taşkın zarif bir kaş kemerle belirlenmiştir (Resim: 12). Zeminin yükselmesi sonucu çeşmenin musluğu ve yalağı toprak altında kalmıştır. Dört köşede dışa taşkın rustik taşların yer aldığı çeşmenin beden duvarları kademeli profillerle dışa doğru genişleyen bir saçakla sıurlandırılmıştır. Çeşmenin üzeri köşelerden itibaren ortaya doğru kavisli bir şekilde giderek daralan ve ortada kademeli kare başlıkta birleşen piramid şeklinde bir çatıyla örtülmüştür. Bir çadırın üst örtüsünü hatırlatan piramidin dört köşesi iri profillerle belirlenmiştir. Kademeli profillerin üst üste yerleştirilmesi ile oluşan ortadaki başlığın etekleri ise iri yaprak motifleri ile bezenmiştir.

Sonradan bir musluk eklenerek çeşmenin ana cephesine dönüştürülen doğu duvarının ortasında çeşmenin deposuna açılan küçük bir de pencere yer almaktadır.

Ekici Sokak Çeşmesi döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli örnek olmasının yanı sıra bütün ihmellere rağmen mahalle halkının su ihtiyacını halen karşılamaktadır.

III-7. MERKEZ GÜN SOKAK ÇEŞMESİ

Yeni Camii Mahallesi Gün Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 13).

Çeşmenin üzerinde yer alan beş satırlık Arapça kitabede şu bilgiler yer almaktadır (Resim: 14):

هو ابناقی

وسقاہم ربہم شرابا طہورا¹⁰

مرحوم و مغفورالی رحمته ربه الغفور شمنبلی

حاجی محمد حلمی افندی روحنه فاتحه عملی برادری یوسف شوقی

فی ۲۱ نیشان ۱۳۳۹ ۹رمضان ۱۳

- 1- Hüv'el-Bâkî
- 2- Vesekâhum rabbühüm şerâben tabüren
- 3- Merhum ve Mağfür ilâ rahmeti Rabbihî'l-gafur Şemenbeli
- 4- Hacı Mehmet Hilmi Efendi ruhuna fatiha ameli biraderi Yusuf Şevki
- 5- Fi 21 Nisan 1339 9 Ramazan 1340

Kitabeden de anlaşılacağı üzere çeşme R.1339-H.1340 (M.1913-14) tarihinde Hacı Mubammet Hilmi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabede usta adı olarak da bâninin kardeşi Yusuf Şevki'nin adı geçmektedir.

Plan: Çeşme, kare planlı bir yapıda olup depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir. (Çizim: 7).

Malzeme ve Teknik: Kübik gövdeli çeşmenin duvarları tamamen tuğla malzeme ile örülmüş ve dış cepheleri beton sıva ile sıvanmıştır. Sıvalarının büyük bir bölümü dökülen çeşmenin köşeleri kare şeklinde hafif dışa doğru pahlanmış ve üzeri basık bir kubbe ile örtülmüştür. Çeşmenin sokağa bakan cephesinde yer alan nişi yuvarlak kemerli olup hafif girintilidir. Sekileri ve kurnası zeminin yükselmesi sonucu toprak altında kalmıştır. Kare bir mermer levhanın ortasına yerleştirilen çeşme lülesi kırktır. Çeşmenin kuzey cephesinde su deposuna açılan bir de küçük penceresi bulunmaktadır.

Süsleme: Çeşmenin oldukça düzgün tâ'lik bir hat ile yazılan mermer kitabesi dışında süsleme özelliği yoktur.

Tescili yapılmayan ve bugün kullanılmayan Gün Sokak Çeşmesi, sokak ortasında yıkılmaya terk edilmiştir.

III-8. MERKEZ ORTA CAMİİ ÇEŞMESİ

Şimdiki yapı şehir merkezinde Uzunçarşı'nın ortasında bulunan Orta Camii'nin altında yer almaktadır. (Resim: 15).

Çeşmeye ait Osmanlıca mermer kitabe sülüs harflerle yazılmış olup kartuşlar içine alınmış sekiz satırdan meydana gelmektedir (Resim:16). Son iki satırı tabirî olan kitabede şu bilgiler yer almaktadır:

بارکاتہ جامع فرخندہ اب جان فرزا / عمرالله صاحب الخیرات حاجی مصطفی
چشمهء نبندہ رعنا جاسمی بنیاد ایله / ایلدی بو جای رونق دمپزار دلکش
درکه... / روز حشر اوله شفیع حق حبیب مصطفی
چیقدی... / ..... چشمهء حاجی مصطفی

- 1- Bârek'llâh câmi-i ferhunde âb-ı cân-fezâ/ ammer-a'llâh sâhib'ül hayrât Hâcî Mustafâ
- 2- Çeşme-i zibende ra'na camiî bünyad eyle/ Eyledi bu cây-ı revnak dempazâr-ı dilkûşa
- 3- Der ki ./ Rûz-ı haşr ola şefî-i Hak habîbi Mustafa
- 4- Çıktı ./ .çeşme-i Hacı Mustafa.

Kitabeden de anlaşılacağı üzere çeşme Hacı Mustafa adlı birisi tarafından yaptırılmıştır. Ancak kitabenin alt kısmındaki satır tamamen silindiği için okunamamaktadır. Bugünkü cami üzerinde yer alan Türkçe kitabedeki 1760 (H.1174) tarihi buradan okunmuş olmalıdır".

Plan: Eski çeşme yıkıldığı için planı hakkında bilgimiz yoktur. Şimdiki çeşme fevkani biçimli Orta Camii'nin altındaki geçidin güney duvarını oluşturmakta ve abdest almak için duvar yüzeyine yerleştirilen sıralı musluklardan meydana gelmektedir.

Malzeme ve Teknik: Fevkani olarak inşa edilen Orta Camii'nin altında bulunan çeşme yıkılarak yeniden düzenlenmiş ve abdest almak için sıralı musluklar yerleştirilmiştir. Çeşmenin cephesi sonradan mermer kaplamalarla kapatılmıştır. Kitabenin üst kısmında çeşme deposuna açılan bir de küçük penceresi bulunmaktadır.

Süsleme: Çeşmeden günümüze orijinal olarak sadece kitabesi ulaşmıştır. Süsleme bakımından zengin olan kitabenin zemin kısmı yeşile boyanmıştır. Mermer kitabenin üst kısmında yıldız çiçeğinden gelişen bir madalyon yerleştirilmiştir. Sülüs yazı ile yazılan satırlar kartuşlar içine alınmıştır. Kartuşların birleştiği kısımların ortalarına alternatif çarkıfelek ve yıldız çiçeği motifleri bulunmaktadır. Kartuşların dış köşe boşluklarına ise yaprak motifleri yerleştirilmiştir (Resim: 16).

Orta Camii Çeşmesi günümüze orijinal bali ile ulaşmasa da kitabesi ile Orta Camii'nin tarihlendirilmesini aydınlatan önemli bir eser olarak varlığını sürdürmektedir.

III-9. GEYVE YUKARI BAĞLARBAŞI KÖYÜ ÇEŞMESİ

Geyve ilçe merkezi'ne 14 km. uzaklıkta bulunan Yukarı Bağlarbaşı Köyü bir dağ köyü olup Geyve boğazına hakim bir konumda bulunmaktadır.

10-Kur'an 76/21 "Rableri onlara tertemiz bir içecek içecekler."

11-S. Vildan,Tanhte ve Günümüzde Sakarya , Sakarya (Tarihsiz), s. 256.

Çeşme, köy meydanında Yukarı Bağlarbaşı Köyü Camii'nin karşısında, köy odasının köşesinde yer almaktadır (Resim: 17).

Çeşmenin üzerinde yer alan dört satırlı Osmanlıca kitabenin metni şöyledir (Resim: 18):

صاحب الخيرات والحسنات حالا قَوْخهالى
سانجاغى متصرفى اولان دولتو عثمان پاشا
بسرالله مايريد و مايشاء حضرتلرن خيرتيد
سنه ١١٩٥

- 1- Sâhib'ül hayrât ve'l hasenât hâlâ Kocaeli
- 2- Sancağı mutasarrıfı olan devletli Osman Paşa
- 3- Yessera'llaha mâ yüridu vemâ yeşâu¹² hazretlerin hayratıdır(?)¹³
- 4- Sene H.1195 (M.1781)

Kitabeden anlaşıldığı gibi çeşme H.1195 (M.1781) yılında Kocaeli Sancağı mutasarrıfı Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Çeşmeyi yaptıran Osman Paşa H.1193 (M.1779) yılında ilk defa Kocaeli mutasarrıflığına getirilmiş olup, H.1195 (M.1781) yılında 2. defa aynı göreve atanmıştır¹⁴. Kitabeden anlaşıldığı üzere 2. defa Kocaeli sancağı mutasarrıflık görevinde iken çeşmeyi yaptırmıştır.

Plan: Köy meydanında, köy odasının köşesinde bulunan ve cephesi güneye bakmakta olan çeşme kareye yakın bir plana sahip olup depolu meydan çeşmeleri grubundadır (Çizim: 8).

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taşın kullanıldığı yapıda devşirme malzeme de kullanılmıştır. Köyün yukarısında yer alan bir kilise kalıntısından sütun gövdeleri çeşmenin sekileri olarak kullanılmıştır. Ayrıca muhtemelen aynı yapıdan getirilmiş bir yazılı kitabe de çeşmenin yanında bulunmaktadır.

Çeşmenin beden duvarları sonradan sıvanmış üzeri de iki kademeli bir tabla ile kapatılmıştır. Daha sonraki onarımlarda ise yükseltilerek yan binanın seviyesine getirilmiş ve üzeri kiremitli bir çatı ile kapatılmıştır. Arkasındaki su deposuna geçiş doğuda girişi bulunan ve sonradan eklenen bir bölümle sağlanmaktadır.

Onarımlarla orijinal özellikleri epeyce bozulan çeşmenin güney cephesinde yer alan çeşme nişi kademeli kaş kemer şeklinde olup aynalık kısmında yapımı ile ilgili bilgi veren kitabesi bulunmaktadır. Önünde yer alan taştan oyulmuş kurnanın iki yanında devşirme sütun gövdeleri seki olarak

kullanılmıştır. Batıdaki sekinin yanında Bizans dönemine ait bir de yazıt bulunmaktadır. Son onarımda yapının köşeleri ve sonradan eklenen bölümleri mozaik karolarla kaplanmış diğer yerler plastik boya ile boyanmıştır.

Çeşmenin arkasında 90 cm. genişliğinde iki kademeli yuvarlak kemerlerin oluşturduğu ikiz niş yer almakta olup, süslemesi bulunmamaktadır (Resim:19).

Yukarı Bağlarbaşı Köyü çeşmesi onarımlarla bazı orijinal özelliklerini yitirmesine rağmen klasik Türk çeşmesi formu ve kitabesi ile bölge kültürü ve sanatında önemli bir yere sahiptir.

III-10. KAYNARCA TAŞOLUK KÖYÜ ÇEŞMESİ

Kaynarca ilçe merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Taşoluk Köyü'nde, köy meydanında bulunmaktadır (Resim: 20).

Çeşmenin üzerinde yer alan dört satırlı nesilî hatlı Osmanlıca kitabenin metni şöyledir (Resim: 21):

صفحهء دهر ایچره ناممز حک ایدیجک
روزکار بو جهانی بی وفاده قائله چشم
یادکار صاحب الخیرات الحاج الاسماعیل
آغا حایراتیدر سنه سته و اربعونه و ماتین والف

- 1-Safha-î Dehr içre nâmımız hakkıdicek
- 2-Rûzîgar bu cihan-ı bî vefâdâ kala çeşmem
- 3-Yâdigâr sâhibül'hayrat El-Hac İsmail
- 4-Ağa hayratıdır. Sene site ve erbeune ve mieteyni ve elf

Kitabeden de anlaşıldığı gibi çeşme Hacı İsmail Ağa tarafından H.1246 (M.1830) tarihinde yaptırılmıştır.

Plan: Tescilli yapılmış¹⁵ olan dikdörtgen planlı çeşme, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 9)

Malzeme ve Teknik: Çeşme tamamen kesme taştan yapılmış olup cephesi sonradan sıvanmış ve üzeri beton bir tabla ile örtülmüştür. Etrafı yollarla çevrili olan çeşmenin iki yanına sonradan ilave edilen duvarların önüne hayvanların su içmeleri için yalaklar yapılmıştır. Yalakların önü taş döşemelidir.

Doğuya bakan çeşmenin cephesi sivri kemerli bir nişle teşkilatlandırılmış olup yanlarda

12-"Allah dilediğini ve istediğini kolaylaştırır"

13-Kitabenin son satırındaki iki kelimenin harfleri tahrîp olduğundan harf izlerinden yola çıkılarak okunmuştur

14-E. Kayran, "Kocaeli Sancağı Mutasarrıfları ve Faaliyetleri (XVIII.yy. Sonu ve XIX.yy. Başı)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002, s.18; A. ÇETİN, "Osmanlı Devleti Yakınçağ Döneminde Sakarya Tarihi", Sakarya İli Tarihi, C.1., Sakarya, 2005, s.347-348.

15-Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Bursa Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 04.05.1991 tarih ve 1757 sayılı tescil kaydı.

yer alan sekiler ve yalak zeminin yükselmesi nedeni ile toprağa gömülmüştür. Nişin içerisinde duvara gömülü olarak yerleştirilen çeşmenin yapımı ile ilgili bilgilerin yer aldığı kitabe bulunmaktadır. Sivri kemerin köşelerinde iki yuvarlak oyuk bulunmaktadır. Muhtemelen bu oyukların içerisinde orijinalde birer kabara bulunmaktaydı. Bu kabalar sonradan düşmüş olmalıdır.

Süsleme bakımından fazla özelliği olmayan Taşoluk Köyü Çeşmesi sivri kemerli nişi, önündeki yalağı ve kemer köşelerinde orijinalde bulunması gereken iki kabarasıyla klasik Türk çeşmesinin tipik özelliklerini taşımaktadır.

III-11. SAPANCA CAMİ-İ CEDİT ÇEŞMESİ

İlçe merkezinde Kadı Sokak üzerinde bulunan Cedit Camii'nin önünde yer almaktadır (Resim: 22).

Çeşmenin üzerinde yer alan kartuşlar içine kazılmış on satırlık kitabe tahrip olduğu için okunamamaktadır. Ancak kitabenin en alt kısmında "ramazan" ve "sene" ibareleri ile 1165 tarihi okunmaktadır. Bu tarih M.1752 tarihine denk gelmektedir (Resim: 23).

Plan: Dikdörtgen planlı ve cephesi sokağa bakan çeşme, arakasına daha sonradan inşa edilen Cedit Camii'nin şadırvanı ile birleştirilmiştir (Çizim: 10).

Malzeme ve Teknik: Tuğla malzeme ile inşa edilen yapımı ön cephesi mermer ile kaplanmıştır. Sonraki onarımlarda çemenin üstüne beton dan kırma bir çatı yerleştirilmiş ve dıştan beton sıva ile sıvanarak üzeri boyanmıştır.

Bu gün kullanılmayan çeşmenin cephe düzeni dikkat çekicidir. Zeminin yükseltilmesi sonucu zarif mermer yalağı ve yan sekileri toprağa gömülmüştür. Çeşmenin cephesi iki yandan kademeli kare kaidelere oturan, konsol şeklinde zarif iki sütunce ile çerçeveselendirilmiştir. Kademeli kare başlıklara sahip sütuncelerin üzerinde kademeli profillerle dışa doğru taşıntı yapan bir yuvarlak kemer yerleştirilmiştir. Kemerin kilit taşı Ampir özelliklere uygun olarak dışa ve yukarıya taşınmıştır. Kemerin üstüne, dışa doğru kademeli bir şekilde taşıntı yapan iki sıra tuğladan oluşan bir kemer daha yerleştirilerek cephe kompozisyonu tamamlanmıştır. Kemerin içinde yer alan mermer aynalığın üzerinde on satırlık kitabe yer almaktadır. Oldukça düzgün bir hat ile yazılan kitabe aşınmıştır. Sonradan yapılan onarımlarla iyice bozulan kitabenin içeriği tam olarak anlaşılammıştır.

16-Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Bursa Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

17-H.Acun, A.g.e. s.12'de Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi 144/704 no'lu defterde ve Sakarya İli vakfiye fihrist 2307 defterinin 19. sırasında. s. 43'te; Taraklı Nahiyesi'nin Yunus Bey Mahallesi sakinlerinden, kaşıkçı eşrafından Hüseyin Ağa İbn-i Abdülhamit bin Abdullah'a ait H.1230/M.1815 tarihli bir vakıf kaydından söz eder. Bu tarih ile çeşme kitabesi arasında 80 yıllık fark olmasına rağmen her iki kişinin de aynı kişiler olduğunu ve vakfiyenin sonunda yazdırıldığı olabileceğini belirtir.

Süsleme: Çeşmenin mermer kaplama cephesi süsleme bakımından oldukça zengindir. İki yandan cepheyi kavrayan zarif konsol şeklindeki sütuncelerin üzerlerinde kabartma olarak natüralist yaprak motiflerinden meydana gelen birer bordür yerleştirilmiştir. Sütuncelerin alt ve üst kısımları zarif birer volüt şeklinde kıvrılmaktadır. Dışa doğru kademeli profillerle taşıntı yapan Ampir kemerin üzerinde yaprakların verev şekilde yerleştirildiği kabartma, bitkisel bir bordür yer almaktadır. Dışa taşkın kilit taşının ortasına da bir dal motifi yerleştirilmiştir (Resim: 24). Çeşmenin mermer aynalığının etrafı sarmaşık biçimindeki bitkilerden meydana gelen bir bordür ile çerçeveselendirilmiştir. Üst kısmına da kıvrık dal ve rûmilerden meydana gelen bir tepelik yerleştirilmiştir (Resim: 25). Aynalığın ortasında kartuşlar içinde yazılmış zarif kitabe bulunmaktadır. Oldukça düzgün bir hat ile yazılan kitabe aşınmıştır. Sonradan yapılan onarımlarla iyice bozulan kitabenin içeriği anlaşılammıştır.

Cami-î Cedit Çeşmesi onarımlarla bazı özelliklerini yitirse de özellikle cephe düzenlemesinde yapıldığı dönem olan Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatının mimari ve süsleme özelliklerini taşıyan nadide bir yapı olarak günümüze ulaşabilmiştir.

III-12. TARAKLI HÜSEYİN AĞA ÇEŞMESİ

Tescilli¹⁶ olan yapı ilçe merkezinde Yusuf Bey Mahallesi'nde, Yusuf Bey Camii'nin güneybatısında, camiye 80-90 m. uzaklıkta tarihi bir çınarın dibinde bulunmaktadır (Resim: 26).

Çeşmenin üzerinde yer alan üzerinde yer alan üç satırlık kitabede şu bilgiler yer almaktadır.

لا اله الا الله محمد رسول الله

بو چشمه دن ما ایچن صبحا

صاحب الخیرات حسین آغا فاتحه سنه ۱۱۴۷

(Resim: 27):

1-Lâ-ilahe illâ Allah Muhammedür'r-Resûlu'l-lâh

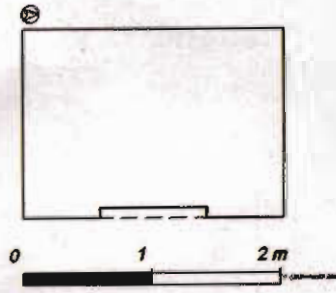
2-Bu çeşmeden mâ'ichen sâhâ

3-Sâhibu'l-hâyrât Hüseyin Ağa fatiha sene 1147

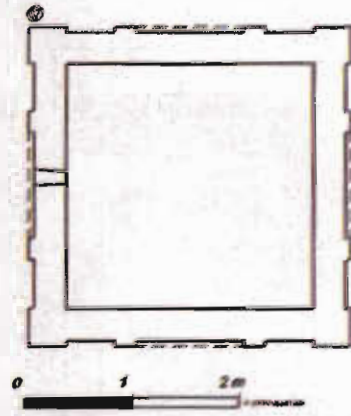
(M.1734-1735)

Kitabeden de anlaşıldığı gibi çeşme 1147 (M.1734-1735) yılında Hüseyin Ağa¹⁷ adlı birisi tarafından yaptırılmıştır.

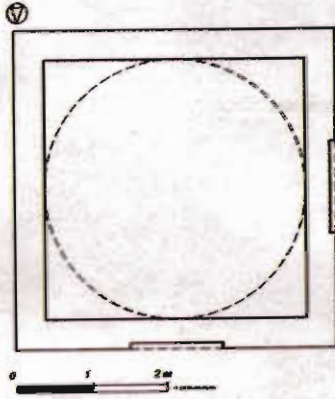
Plan: Kare planlı çeşme doğu-batı doğrultusunda planlanmış olup ana cephesi batıya bakmak-

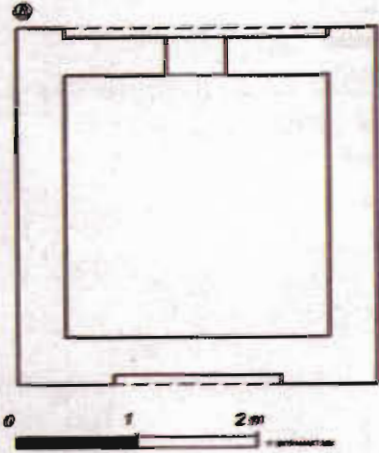
Çizim 1- Merkez Alicanlar Evi-1 Çeşmesi

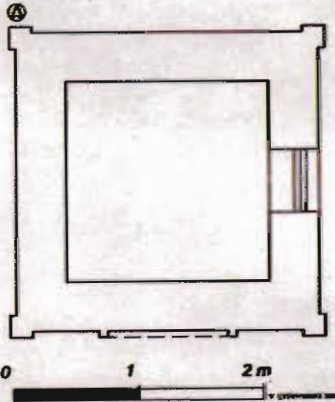
Çizim 5- Merkez Bostancıoğlu Çeşmesi

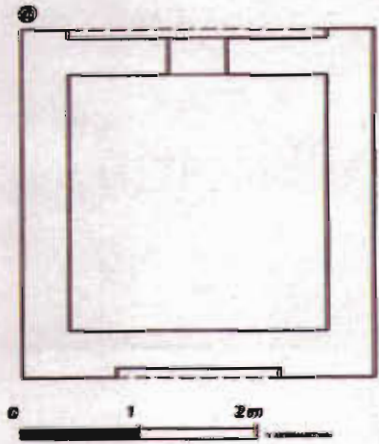
Çizim 2- Merkez Bahçivan Sokak Çeşmesi

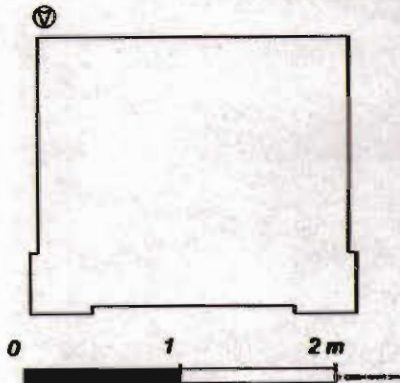
Çizim 6- Merkez Ekici Sokak Çeşmesi

Çizim 3- Merkez Başlar Sokak Çeşmesi

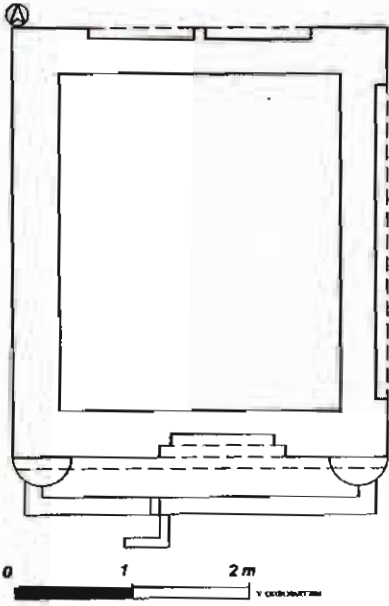

Çizim 7- Merkez Güm Sokak Çeşmesi

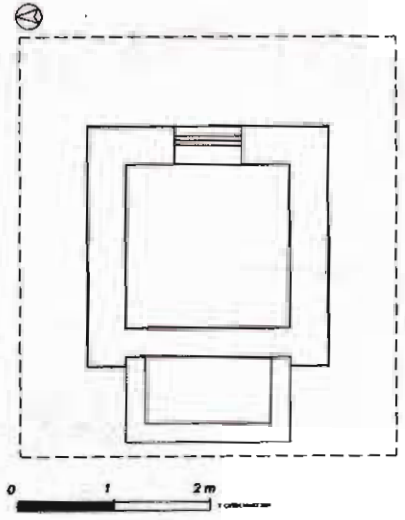

Çizim 4- Merkez Bezirci Sokak Çeşmesi

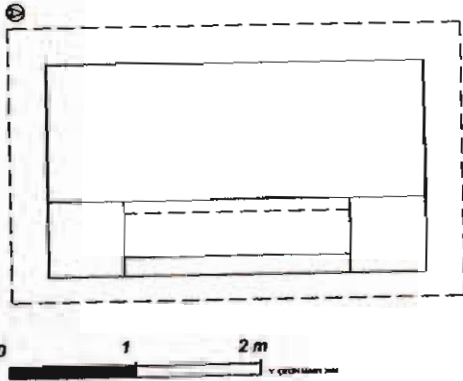

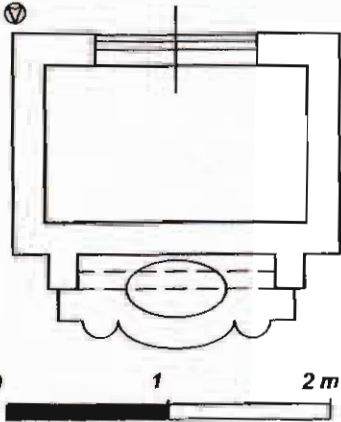
Çizim 8- Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi

Çizim 11- Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi

Çizim 9- Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi

Çizim 10- Sapanca Cami-i Cedid Çeşmesi

Resim 1. Alicanlar Evi-I Çeşmesi genel görünümü

Resim 2. Alicanlar Evi-I Çeşmesi cephesi

Resim 3. Merkez Bahçivan Sokak Çeşmesi genel görünüm

Resim 7. Merkez Bezirci Sokak Çeşmesi kuzeybatıdan görünümü

Resim 4. Merkez Bahçivan Sokak Çeşmesine ait kitabe

Resim 8. Merkez Bezirci Sokak Çeşmesi cephesi

Resim 5. Merkez Başlar Sokak Çeşmesi güneydoğudan görünümü

Resim 9. Merkez Bostancıoğlu Çeşmesi genel görünüm

Resim 6. Merkez Başlar Sokak Çeşmesi

Resim 10. Merkez Bostancıoğlu Çeşmesinin yüzeylerinde yer alan kemerli nişler ve kitabesi

Resim 11. Merkez Ekici Sokak Çeşmesi genel görünümü

Resim 12. Merkez Ekici Sokak Çeşmesinin güney cephesinde yer alan kemerli niş

Resim 13. Merkez Gün Sokak Çeşmesi genel görünümü

Resim 14. Merkez Gün Sokak Çeşmesi kitabesi

Resim 15. Merkez Orta Camii Çeşmesi genel görünümü

Resim 16. Merkez Orta Camii Çeşmesi kitabesi

Resim 17. Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi genel görünümü

Resim 20. Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi genel görünümü

Resim 18. Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi kitabesi

Resim 21. Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi kitabesi

Resim 19. Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesinin arkasında yer alan kemerli sağır nişler

Resim 22. Sapanca Cami-i Cedid Çeşmesi genel görünümü

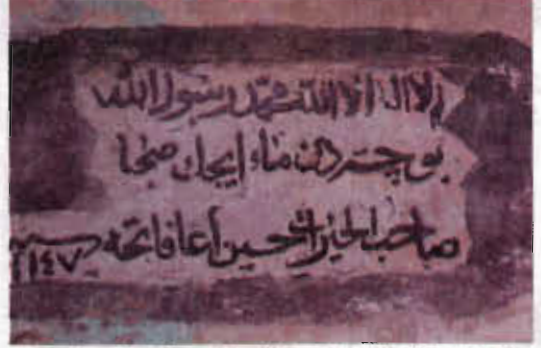
Resim 23. Sapanca Cami-i Cedid Çeşmesi ön cephesi

Resim 26. Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi genel görünümü

Resim 24. Sapanca Cami-i Cedid Çeşmesi kitabesi

Resim 27. Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi kitabesi

Resim 25. Sapanca Cami-i Cedid Çeşmesi kitabesi üzerinde yer alan bitkisel süsleme

tadır (Çizim: 11).

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taştan inşa edilen çeşme kare kübik gövdeli olup, duvar yüzeyleri sonradan sıvanmış ve üzeri beton bir tabla ile kapatılmıştır. Batıda yer alan ana cephenin iki köşesi dışı doğru taşıntı yapan iki kare silme ile belirlenmiştir. Önünde bir de taş yalağı bulunan çeşmenin orijinalde iki lülesi bulunurken biri sonradan iptal edilmiştir.

Üzerinde yer alan üç satırlı kitabesi dışında süsleme özelliği bulunmayan Hüseyin Ağa Çeşmesi, Taraklı'da Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış tarihi bilinen nadir yapılardan birisidir.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sakarya bölgesi geçmişte çeşme mimarisi konusunda oldukça zengin bir bölge olmasına rağmen çok az örneği günümüze ulaşabilmiştir. İl merkezi ile ilçe ve köylerde tespit ettiğimiz on iki çeşmenin çoğu kullanılmasına rağmen oldukça bakımsız durumdadırlar.

Plan ve cephe düzenlemeleri bakımından geleneksel Osmanlı çeşme mimarisinden ayrılmayan bölge çeşmeleri süsleme bakımından başkent İstanbul'a olan yakınlıktan dolayı özellikle XIX. yy. moda beğenisinin etkisi altında kalınarak Barok, Rokoko, Ampir ve Neo-Klasik unsurlar Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatının programına uygun olarak seçmecî bir tarzda uygulanmıştır. İnşa malzemesi ve tekniği bakımından farklılıkların görüldüğü çeşmelerde taş, tuğla ve mermer malzemenin yanı sıra son yıllarda yapılan onarımlarda beton malzeme de kullanılmıştır.

Geleneksel Osmanlı kent dokusunun en önemli yapıları olan bu çeşmelerin çoğu kullanılır halde bulunmakta ve suları akmaktadır. Ancak çeşmelerden bazıları kullanılmadığı için tamamen yıkılmaya terk edilmiştir. Bir kısım çeşmenin tespit ve tescili henüz yapılmamıştır. Temennimiz ata yadigârı bu değerli eserlerin bir an önce koruma altına alınıp onarılması ve gelecek nesillere ulaşmalarının sağlanmasıdır.

KAYNAKLAR

A. Çetin, "Osmanlı Devleti Yakınçağ Döneminde Sakarya Tarihi", Sakarya İli Tarihi, C.I., Sakarya, 2005, s.347-348.

A. Işık, "Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi" Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s. 50.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. Atsız), İstanbul, 1982.

B. İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, 1994.

E. Bektaş, "Bithynia'nın Erken Tarihinde Sakarya ve Arkeolojisi", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s.17-18.

E. Kayran, "Kocaeli Sancağı Mutasarrıfları ve Faaliyetleri (XVIII. yy. Sonu ve XIX. yy. Başı)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002, s.18.

E. Konukçu, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi", Sakarya İli Tarihi, Sakarya, 2005, Sakarya, 2005, s.65-88.

E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya, 1995.

H. Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", Sakarya İli Tarihi, Sakarya, 2005, s.449-496.

H. Uysal, Sapanca, Adapazarı, 1957.

H.D. Yıldız, "Bizans Tarihi", Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, 1982, s.488.

Hazırlama Kurulu, Sakarya İl Yıllığı, Ankara, 1967.

Hoca Sadettin Efendi, Tac'üt-Tevârih, (Haz. İ. Parmaksızoğlu), C.I., İstanbul, 1974.

İ.H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.I, İstanbul, 1971.

J. Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi (Çev. M. ATA), İstanbul, 1982.

M. Erendil, Türlü Yönleri İle Sakarya İli, İstanbul, 1982.

Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, (Haz. F.R. Unat-M.A. Köymen), C.I, Ankara, 1967.

R. Yıldırım, Geyve, Sakarya, 1983.

R. Yüce, Kocaeli Rehberi ve Tarihi, İzmit, 1945.

Solakzâde Mehmet Hemdemi Çelebi, Solakzâde Tarihi, (Haz: V. Çubuk), C.I., Ankara, 1989.

T. Subaşı, "I. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı'ndaki Sosyal Hayat Hakkında Bazı Gözlemler", Sakarya İli Tarihi. C.I, Sakarya, 2005, s.409-447.

V. Sevin, "Frigler", Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1982, s. 2.

Y. Çetin, "Sakarya ve İlçelerinde Türk Dönemi Sivil Mimari Eserler" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2006.

Y. Öztürk, "XVI. Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", Sakarya İli Tarihi, C.I, Sakarya, 2005, s.223-304.